IS-SINAGOGI TAL-LHUD

Il-kelma *Sinagoga*, hi kelma ta' nisel Grieg u bħall-kelma Griega-Latina *Ecclesia* tfisser 'ġemgħa ta' nies'. Iżda bħalma l-kelma *Ecclesia -Knisja* tfisser mhux biss 'ġemgħa ta' nies' imma wkoll 'il-post fejn jinġemgħu', hekk ukoll ġara lill-kelma *sinagoga*, li illum tfisser 'il-post fejn jiltaqgħu l-Lhud għas-servizz reliġjuż tagħhom'.

Il-kelma *sinagoga* bit-tifsira li għandha illum naqrawha bosta drabi fil-l-ebda xhieda. Aktar jista' jkun li huma ġejjin minn żmien l-eżilju, meta l-Lhud imbegħdin minn arthom u bla tempju ħassew il-bżonn li jiltaqgħu f'xi post għat-talb u għat-tagħlim tal-liġi. Hu xinhu l-bidu tas-sinagogi hu qadim ħafna u jasal sa qabel Kristu, tant li S. Ġakbu l-Appostlu ftit snin wara l-mewt ta' Kristu seta jgħid li l-kotba ta' Mosè kienu sa minn żmenijiet qodma jinqraw fis-sinagogi (Atti 15, 21).

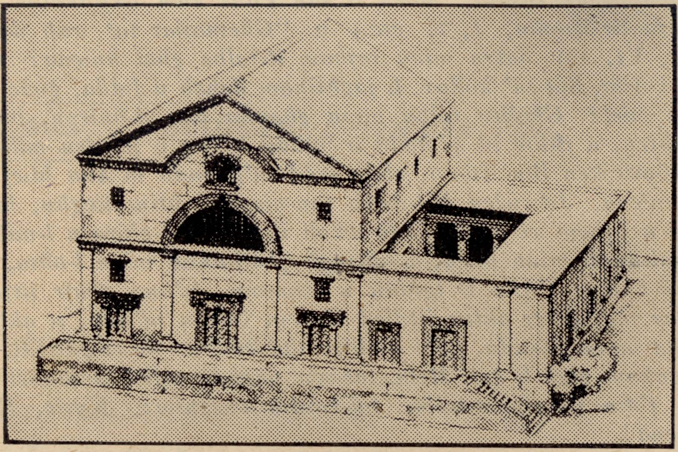

Kafar-nahum. Kif kienet is-Sinagoga tal-Lhud tas-Seklu III; minn barra

Vanġelu. Kristu darba daħal f'sinagoga u fejjaq wieħed li kellu driegħu iebes ma jitħarrekx (Matt., 12, 9). Kristu kien idur fil-Galilija u jgħallem fis-Sinagogi (Matt. 4, 23; 9, 35; 13, 54; Mk. 1, 21; 3, 1 u oħrajn). Fis-sinagoga ta' Kafarnahum Kristu wiegħed lilu nnifsu bħala ħobż tal-ħajja (Ġn. 6, 60).

Meta u kif bdew is-sinagogi ma nistgħux ngħidu sewwa. Li huma ġejjin minn żmien Mosè mhemm Għalhekk jidhrilna li joqrob lejn issewwa min jaħseb li s-sinagogi twieldu fi żmien l-eżilju xi 500 sena qabel Kristu.

Il-bini tas-sinagogi. Kif kienu mibnijin is-sinagogi? Dan nafuh mill-fdalijiet mikxufin l-aktar dawn l-aħħar snin fil-Palestina u kull fejn kien hemm il-Lhud. Minn dawn il-fdalijiet jidher li s-Sinagoga kienet sala kbira xi 80 pied twila u 60 wiesgħa; bosta drabi inqas. Magħ-

ha kien hemm bini ieħor: bitħa li fiha kien ikun hemm l-ilma għall-ħasil tal-idejn; kamra għan-nisa; kamra għat-tagħlim tat-tfal j e w skola; kamra għall-barranin li jinzertaw f'xi belt u ma jkollhomx fejn joqogħdu. Mal-ħitan tas-sala l-kbira, minn ġewwa kien hemm bankijiet tal-ħaġar biex joqogħdu bil-qiegħda fuqhom. F'ġenb wieħed kien hemm bħal armarju jew niċċa fejn jinżammu l-Kotba Mqaddsa m g ħ o t t i j i n b'purtiera u mkebbin ġo biċċa għażel. Fin-nofs hemm il-p u l p t u b'leġiju għall-ktieb imqaddes. Ilhuma prova li s-sinagoga mibnija wara Kristu, għax fi żmien Kristu kienu kontra l-liġi.

Ministri tas-sinagoga. Kull sinagoga kellha r-rajjes jew kap tagħha. Jajrus, li Kristu qajjimlu 'l bintu mill-mewt, kien kap tas-sinagoga (Mk. 5, 35) Darba wieħed kap ta' sinagoga ċanfar il-poplu għax kienu jġibu l-morda biex Kristu jfejjaqhom nhar ta' Sibt (Lq. 13, 14). Miegħu kien hemm il-Kunsill magħmul minn irġiel imdaħħlin fiż-żmien, u għalhekk imsejjħin *xjuħ*, u magħrufin għall-għerf u t-tjieba tagħhom. Huma

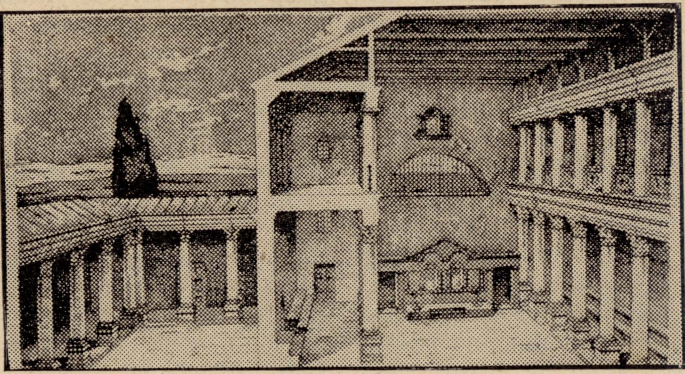

Kafar-Nahum — Kif Kienet is-Sinagoga tal-Lhud tas-Seklu III; minn ġewwa

bieb il-kbir tas-sinagoga kien ikun fil-ħajt li jħares lejn Ġerusalem. Issala l-kbira kienet tkun maqsuma fi tlieta bħal knejjes tagħna, l-korsija għar-rġiel, u ż-żewġ navati fil-ġnub għan-nisa. Din kienet aktarx il-għamla tal-bini tas-sinagogi, għalkemm mhux kollha kellhom l-istess qjies u l-istess pjanta. Xi drabi l-bini kien ikun imżejjen b'ħafna tinqix u pittura. L-isbaħ pitturi jinsabu fis-sinagoga ta' Dura-Europos mibnija f'nofs is-seklu 3 u li l-pitturi tagħha jiksu 100 metru kwadru mill-ħitan. Dawn il-pitturi kellhom jagħtu sentenza għal dawk li jiksru l-liġi u jkun ħaqqhom kastig. Wieħed kellu l-uffiċju li jgħid it-talb. Ieħor, li nistgħu ngħidulu *l-lettur*, kien ifisser bi lsien il-poplu dak li kien jinqara bla ma jifthiehem bil-Lhudi; kien ikun hemm oħrajn biex jiġbru l-flus li kellhom jitqassmu lill-foqra. Fl-aħħar is-seftur jew servjent li kien joħroġ il-Ktieb Imqaddes min-niċċa u jnewwlu lill-qarrej u jerġa jqiegħdu fejn kien, iżomm l-ordni, idoqq it-t r o m b a , isawwtu l-ħatjin.

Servizz. Sagrifiċċi ma kenux jis-

tgħu jsiru barra mit-tempju; għal-hekk meta spiċċa t-tempju spiċċaw ukoll is-sargifiċċi, u s-sinagogi kienu jservu biss għat-talb u għat-tagħlim.

Il-Lhud kienu obbligati jmorru s-sinagoga nhar ta' Sibt (il-Ħadd) u fil-festi. Ġranet oħra kien f'idejhom li jmorru jew ma jmorrux. Is-servizz kien jibda bit-talb *Xema* (*Isma*, Israel) magħmula minn Dewt. 6, 4-9; Dewt. 11, 13-21 u Num. 15, 37-41. Imbagħad kienu jingħadu ix-*xemone esre* jew tmintax-il barka, talba magħmula minn tmintax-il talba żgħira. Wara, l-qari tal-Kotba Mqaddsa. Il-ktieb tal-Liġi kien imqassam f'154 qasma u kien jinqara fi żmien tliet snin, qasma kull nhar ta' Sibt. Wara l-Liġi kienet tinqara biċċa mill-profeti matul dan iż-żmien kollu. Billi l-poplu ma kienx jifhem aktar il-lingwa tal-Kotba Mqaddsa, kien ikun hemm wieħed li jfisser dak li jinqara bil-Lhudi, vers vers. Imbagħad kien isir diskors qasir li jħeġġeġ 'il dawk li jkunu presenti biex iħarsu dejjem il-Liġi. Imbagħad talba oħra u fl-aħħar tingħata l-barka kif tinqara f'Num. 6, 24-26. Jekk ikun hemm qassis, jaqraha hu t-talba, jekk ma jkunx hemm, igħiduha l-koll flimkien, u jgħidu "aħna" flok "intom".

L-importanza tas-sinagogi fil-ħajja tal-Lhud hi bla qjies. Il-Lhudi Filone kiteb: "Xinhuma s-sinagogi ħlief skejjel ta' prudenza, qawwa, għerf, ġustizja, tjieba, qdusija u ta' kull virtu?" Fl-ewwel snin wara Kristu s-sinagogi servew ħafna għat-tixrid tal-fidi f'Alla wieħed fost il-pagani. Bihom kien jinqeda S. Pawl biex iwassal l-aħbar it-tajba tal-Vanġelu lil-Lhud, u minnhom ħarġu l-ewwel konversjonijiet tal-Lhud għall-fidi ta' Kristu. Illum kull fejn hemm il-Lhud għandek issib is-sinagoga. Min ma jafx biha s-sinagoga tal-Lhud ta' Ruma, dak il-bini sabiħ ħdejn ix-xmara Tevere? Imqar hawn Malta l-Lhud għandhom is-sinagoga tagħhom il-Belt, bini żgħir li bil-kemm jingħaraf minn bini ieħor. Jalla s-sinagogi jibqgħu jservu dejjem biex iżommu ħajja fost il-Lhud il-fidi f'Alla Wieħed, l-ispirtu reliġjus tal-Liġi u jhejju l-Lhud biex jilqgħu l-kelma ta' Kristu li hi biss tista tifthilhom il-bieb tas-salvazzjoni.

P.P. SAYDON.

~~DAWRA MAL-ART IMQADDSA~~

~~(*Jorbot mal-aħħar Għadd*)~~

~~*Ġebel Katrin.* Il-għada fil-għodu ltqajna grupp biex nerħulha lejn Ġebel Katrin, fejn l-Anġli ħallew il-ġisem ta' santa Katarina, kif tgħid it-tradizzjoni. Qomna bikri, mal-4,30; qaddisna, u trejjaqna b'biċċa ħobż u kafè, u tlaqna bil-karozza.~~

~~Għaddejna minn wesgħa k b i r a bejn il-muntanji, waħda minnhom Ġebel Safsaf, li kif jgħidu xi studjużi tal-lum, taħbat il-Muntanja tal-Liġi. Naturalment, il-Patrijiet Griegi jżommu jiebes li l-ġrajja ġrat fuq Ġebel Musa, kif tgħid it-tradizzjoni qadima, minn żmien l-ewwel snin tal-knisja mqaddsa — ilwejna lejn ix-xellug, u sibna ruħna f'tarf ta' wied, bejn żewġt iġbla, li jwaħħxuk bil-għoli tagħhom, u blathom, iswed faħma. Imma fl-istess ħin, dehra ta' ġmiel u kobor liema bħalhom.~~

~~Hawn sibna l-Għarab jistennewna bl-iġmla, ħalli jwassluna rekbin fuq il-Ġebel ta' santa Katarina. Inqsam-~~